

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Stora Kopparbergs Län

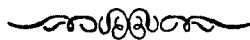
till

KONGL. MAJ:T

i underdåntighet afgifne

F E M Å R S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

STOCKHOLM, 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaflenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Stora Kopparbergs Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-berättelse för åren 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Stora Kopparbergs Län

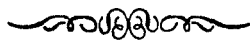
till

KONGL. MAJ:T

i underdåntighet afgifne

F E M Å R S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

STOCKHOLM, 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§. 1. Länets allmänna beskaflenhet.....	3.
§. 2. Invånare.....	6.
§. 3. Näringar.....	8.
Jordbruk.....	8.
Boskapsskötseln.....	10.
Bergsrörelsen.....	11.
Binäringar.....	13.
Handel.....	14.
§. 4. Politisk Författning.....	16.
Statsbidrag.....	18.
Politi.....	18.
§. 5. Städer.....	22.

Tabellbilaga

Markegångspris på följande Räntepersedlar för nedanskrifna år
Tabell för Landet inom Stora Kopparbergs Län
Tabell för Städerna inom Stora Kopparbergs Län

Underdånig Berättelse om tillståndet i statistiskt och ekonomiskt
hänseende inom Stora Kopparbergs län åren 1843, 1844,
1845, 1846 och 1847.

§ 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

Stora Kopparbergs län, begränsadt af Norrige, Herjeådalen, Helsingland, Gestrikland, Westmanland, Örebro län och Wernmland, har sitt läge emellan 59 grader 50 minuter, och 62 grader 14 minuter nordlig bredd samt 29 grader 42 minuters och 34 grader 20 minuters längd, samt beräknas innehålla 288 qvadratmils vidd. Detta, öfver hafsytan betydligt upphöjda, land består till en större del af berg, samt af steniga, sandiga åsar och kullar, hvilka endast kunna bära skog, äfvensom till en icke obetydlig vidd af deremellan, förnämligast i de öfre socknarne, belägne, sumpiga myrtrakter, hvilka, i anseende till deras ofruktbara grund och beskaffenhet antingen icke förtjena eller i följd af kostnaden för vattnets afledande icke kunna af den fattiga befolkningen i dessa orter med odling beläggas, men till en mindre del af sådana höjder och dälder, som kunna odlas och redan blifvit bragte till fruktharhet, eller blifva det genom jordbrukets ständiga utvidgning, såväl medelst de små uppbrytningar, egentligen till åker, hvilka allmänt äga rum i sammanhang med den redan odlade jordens häfd, som ock genom de vidsträcktare myrodlingar, hvilka Statens bidrag till vattenaftappningar framkallat.

Däldformerna bilda af länet fyra hufvuddelar: 1:o Österdalarne, omkring Dalelvens nordöstra gren, består af Ofvan- och Nedan-Siljans fögderier, samt Gagnefs socken af Sätters läns fögderi. 2:o Vesterdalarne, omkring nordvestliga grenen af Dalelven, utgörande Vesterdals fögderi, hvaraf likväl den vestligaste delen eller de såkallade Finnmarkerna mot gränsen af Wernmland egentligen tillhör en annan dalformation, hvarifrån vattensamlingarne af rinna mot Wenern. Dessa tvänne hufvuddelar kallas inom länet »*Dalorten*» och dess invånare »*Dalfolk*». 3:o Den rymliga sydöstra dalen nedanför Gagnefs

socken omkring den, efter föreningen derstädes af nämnde dess grenar, vidgade Dalelven, omfattande återstoden af Sätters läns samt hela Näsgråds läns och Kopparbergs fögderier med Falu, Hedemora och Sätters städer. 4:o Den sydöstra dalen, omkring de vattendrag, som genom sjön Barken derstädes fortsätta sitt lopp emot Mälaren, innefattar den så kallade vestra Bergslagen och utgör ett särskildt fögderi. De omnämnde 7 fögderierna äro för det närvarande fördelade i 3 Domsagor, 7 Kontraktsprosterier, 37 Socknar, 1 Annex och 15 Kapellslag, hörande till Westerås stift, hvarförutan någon del af Orsa socken i Österdalarne är i ecklesiastikt hänseende derifrån afsöndrad och förlagd till Loos socken i Helsingland af Erkestiftet, likasom en del af Äppelbo socken uti ecklesiastikt och juridiskt hänseende är förenad med Råms kapellslag af Carlstads län och stift. Stora Kopparbergs län utgör för öfrigt ännu tvänne bergsfögderier och, i förening med Westmanland, ett bergmästaredöme utom bergmästare-jurisdiktionen vid Stora Kopparberget.

Klimatet är inom särskilda delar af länet högst olika, äfven i angränsande socknar, eller på särskilda ställen inom samma socken, till följd af landets olika höjd öfver hafvet, närheten af fjellen, dældernas mer eller mindre sammanträngda, öppna, eller sumpiga läge samt flerehandla andra naturförhållanden. Ehuru med nordligare läge har Österdalarne sålunda ett mildare luftstreck, än Vesterdalarne, och så är äfven förhållandet söder om den berg-ås, som afskiljer de tvänne sydligare socknarne af vestra Bergslagen från länets här ofvannämnde tredje hufvuddel, der klimatet dock, med få undantag, är mildare än inom den egentliga Dalorten.

I anseende till landets starka lutning uppkomma flerestädes i Dalelven forssar och fall, som icke allenast hindra den vidsträcktare sjöfart, hvilken dess sträckning genom länet samt vidare inom Westmanland och Gestrikland eljest skulle erbjuda ända till Östersjön, utan äfven åstadkomma skadliga öfversvämningar å de invid elfven samt vid dermed gemenskap ägande sjöar och vattendrag befintliga låglänta ägor. Sjöfarten i och för varutransporter är i följd deraf hufvudsakligen inskränkt till Orsa sjön och Siljan samt en del af Dalelven till Gråda by i Gagnefs socken, äfvensom vidare å nämnde elf från Gagnefs kyrka till Båtsta i Stora Tuna socken, till någon obetydlig del å sjön Runn, men vigtigast å sjön Barken genom Strömsholms kanal till Mälaren. Undersökningar hafva ägt rum och arbetsplaner blifvit uppgjorda för nämnde kanals fortsättning till sjön Wessman i Grangårdes socken, samt för en kanalsträckning emellan Barken och Siljan, men utförandet, som, åtminstone hvad den sistnämnde kanalen angår, i kostnad öfverstiger den för-

del, som deraf för det närvarande kan påräknas, torde icke förr än i en långt aflägsen framtid kunna ifrågakomma, likasom fullbordandet af det började, men redan 1828 inställde kanalarbetet vid Grådasfallen i Gagnefs socken. Vanligen stiga Dalelvens flöden tvänne gånger årligen öfver flodens bräddar, i följd af snöns olika tidigt skeende smältning å fjellen och i dalarne, men äfven någon gång dessutom på vissa ställen vid ymnigt regn under sommaren och hösten. Vesterdalarne, der flodbrädden är trängre, lida mest af dessa flöden, som dock hastigare afrinna, der rensning af forssarne kunnat verkställas, såsom sednast ägt rum uti Wåbecks-forssen i Gustafs socken med dertill af Rikets Ständer vid 1840 års riksdag anvisade 5,000 R:dr Banko. Oansedt någon förhoppning icke vidare kan äga rum, att derigenom öppna någon viktigare segelled, vore det dock önskligt, att genom dylika arbetens tillhandahållande vid inträffande behof af understöd, i följd af timande missväxter, Staten kunde på sådant sätt tillika afhjelpa den fattigare befolkningens behof och minska verkningarne af Dalelvens skadliga flöden.

Länets odlade jord utgöres allmännost af en finare, eller gröfre, sand, flerstädes blandad mer, eller mindre, med en vanligen jäsande lera, samt bildar i dälldbottnarne stenfria slätter, hvaraf de sydligare äro af ausenlig vidd. På lågländta ställen förekommer äfven svartmylla, men de odlingsbara höjderna innehålla merändels grusjord, som, på Sollerön i sjön Siljan samt uti en del af Mora, Orsa, Ore och Rättviks socknar är kalkhaltig och derigenom bördigare, än sådan jord i allmänhet inom länet.

I och för undersökningar angående lämpligheten att med arbete belägga uppgifne odlings-lägenheter har Agronomen, Direktören A. Johnson under åren 1843, 1844, 1845 och 1846 fortfarande besökt detta län, och efter hans anvisningar äro betydliga myrutdiknings- och sjösänkings- arbeten med statsbidrag företagne och till större delen fullbordade, så att han vid sednare besök funnit lofvande skördar växa å den mark, som han förut med möda kunnat öfvervada. Vidden af den jord, som Direktören Johnson sålunda undersökt och funnit odlingsbar, utgör inberäknadt hvad i sista berättelsen af den 6 Juni 1844 blifvit omförmäldt, omkring 12,000 tunnland. Största delen deraf har med understöd af Staten blifvit till odling beredd och någon del jemväl, på sätt ofvanberördt är, odlad, men, sedan statsbidragen för sådant ändamål upphört, öfverstiga kostnaderna för dylika större arbeten förmågan hos den fattigare delen af länets befolkning, så att vid flera till odling tjenliga lägenheter sådana förberedande åtgärder icke kunna företagas, än mindre desamma bringas till fruktbarhet, och odlingshågen finner sig åter

inskränkt till de mindre, med enskilde, obemedlade jordbrukares förmåga öfverensstämmande odlings-arbeten, som med odaljordens häfd stå i ett mera omedelbart sammanhang. De vidsträcktaste myrodlingarne förefinnas uti Nås och Jerna socknar i Vesterdalarne, Mora socken i Österdalarne, samt stora Schedvi och Vika socknar i Kopparbergs fögderi, och de viktigaste sjösänkningarne äro företagne med Toftan i Sundborns och Svärdsjö socknar af sistnämnde fögderi, samt Svärdsjön i sistnämnde socken.

Bergen innehålla i länets nedra och vestra delar åtskilliga metaller, deraf jernet, mest förekommer, dernäst koppar och så bly, med mer eller mindre silfverhalt, samt obetydligt guld. På flera ställen finnas kalk, sandsten till slip- och qvarnstenar, samt en stenart, tjenlig till murning af bröst i masugnar, och i sednare tider har tillgodogörande af zink- och nickelmalm äfven ifrågakommit.

De vidsträckta skogarne, som äro af högst olika beskaffenhet, bestå till det mesta af tall. Granen förekommer nästan endast på mera fruktbärande jord samt aflägsset från de större flod-dalarne. Af löfträd är björken allmänast, men äfven förekommer mycket den så kallade grå-alen, äfvensom aspen i de nedre och sälgen i de öfre delarne af länet. Rönnen är jemväl i vissa trakter allmän.

§. 2.

Invånare.

Enligt 1848 års mantalslängder utgjorde folkmängden vid slutet af år 1847, eller vid utgången af den tidrymd, som denna berättelse skall omfatta, 144,825 personer, eller, med tillägg af befolkningen i Särna socken, hvarest mantalsskrifning, i anseende till medgifven beskattningsfrihet, icke äger rum, beräknad till 940 personer, tillsammans 145,765.

Af dessa äro:

	Mantalsskrifne	mankön	38,821.	
	»	qvinkön	43,423.	82,244.
Mantalsfrie	mankön, äldre		4,575.	
	do minderåriga		24,189.	
	tjenstgörande soldater		1,105.	
	qvinkön, äldre		8,255.	
	do minderåriga		24,457.	62,581
				<u>144,825</u>

Särna sockens öfvannämnde befolkning af alla åldrar,

mankön 453.

qvinkön 487.

— 940.

145,765

Inberäknadt Särna sockens invånare utgjorde länets befolkning vid 1843 års mantalsskrifning 139,440 personer och har under ifrågavarande 5 år sålunda blifvit ökad med 6,325 människor. Fortfarande fredslugn, skyddskoppymningen och uteblifne farsoter, samt allmogens förbättrade ekonomiska ställning, i följd af flere års gynnsamma skördar, torde kunna antagas såsom gemensamt verkande orsaker till denna betydliga tillväxt, hvartill dock fortfarande bidragit den särdeles under sådana förhållanden bland den arbetande klassen rådande sed, att, utan beräkning på nödig bergning, äfven under mindre gynnsamma förhållanden, tidigt ingå äktenskap, om ock för sådant ändamål föräldrar skola till barnens vård sin egendom i förtid anförtro. Genom sådana mindre väl beräknade förtidiga bosättningar ökas behoven hastigare, än jordbruket och tillgängliga biförtjenster kunna utvidgas. Den folkmängdens tillväxt, som sålunda uppkommer, kan i följd deraf vid inträffande missväxt, eller menliga konjunkturförhållanden, blifva en börda för fattigvårdssamhällena och dess omtänksammare medlemmar.

Antalet af qvinnor, i synnerhet af äldre qvinnor, visar sig fortfarande betydligt öfvervägande. Ehuru qvinnorna äfven i barnåren äro flera samt männernes äfventyrligare arbeten, hvaraf en del äfven äro för helsan skadligare, otvifvelaktigt föra mången af dem till en förtidig död, torde dock det anmärkta förhållandet i någon mån kunna härledas från en del arbetares oordentliga lefnadssätt och begifvenhet på starka drycker, hvartill männernes sysselsättning samt flera tillfällen till dåliga sällskaper genom kroglif kunna gifva anledning och hvilket sedan lätt blir en vana, som alltid undergräver helsan, och icke sällan leder till sådana brott, hvilka skilja dem från samhället. Begäret efter starka drycker samt förbrukningen deraf kan visst lyckligtvis sägas i allmänhet vara i aftagande, och då den anmärkta skillnaden emellan personernes antal af olika kön inom länet nu är något mindre än den tillföre varit, torde detta förhållande kunna få antagas såsom ett bevis, att ofvan anmärkta mindre ordentliga lefnadssätt bland en del arbetare är minskadt, ehuru ännu visserligen icke alla af ifrågavarande arbetare kunna sägas hafva upphört att begagna sig, på ett för sedligheten menligt sätt, af den ymniga tillgång på bränvin, som tillförseln deraf från andra orter lemnar till mycket lågt pris, och oansedt det beklagligen ännu måste medgifvas icke

allenast att bland dem, för hvilka omåttlig brännvins-förtäring blifvit en vana, bibehåller sig oförminskad denna last, hvarförutan få brott och lagöfverträdelse skulle vara till; utan äfven att förbrukningen af kaffe bland en del kvinnor och andra dyrare drycker hos åtskilliga af den arbetande klassen tilltager. Ett minskadt användande af dessa utländska varor vore, åtminstone vid menliga handelskonjunkturer, lika mycket att önska, som en inskränkning i tillförseln och gårdsfarihandeln med brännvin från andra orter otvifvelaktigt skulle blifva för orten gänelig.

Då arbete hos andra inom eller utom orten är att räkna såsom en hufvudsaklig binäring för en betydlig del af länets befolkning, borde tillgång på arbetsfolk icke kunna här saknas. Efter gynnsammare skördar, eller vid eljest god tillgång på lefnadsmedel till lågt pris, inträffar dock någon gång ett sådant förhållande på ett eller annat ställe, der personer understundom finnas, som icke förr mottaga dylikt arbete, än nöden tvingar dertill, och vanligen händer det, att, vid rikligare tillgång å födoämnen, en högre dagspenning af arbetaren fordras, än då han dyrt måste betala sina lifsförnödenheter. Medelpriset å ett mansdagsverke utgör, enligt bifogadt utdrag af länets markegångs taxor för åren 1843 till och med 1847, likasom tillföre 25 sk. Banko.

På Kongl. Maj:ts nådiga pröfning beror ett i underdånighet afgifvet förslag till stadga om ordnandet af allmogens rätt att utvandra till andra orter för att söka arbete, försedde med betyg af församlingarnes pastorer, i stället för pass, och det är otvifvelaktigt, att mera bestämda föreskrifter i sådant afseende skulle blifva af ett välgörande inflytande på de utvandrandes sedlighet och ordentlighet.

§. 3.

Näringar.

Jordbruk. I särskilda delar af länet begagnas ännu olika brukningssätt. I vissa trakter nyttjas åkern ständigt öppen, efter tillgång å gödsel fördelad i tre, fyra till fem års skiften, då ett är träde, ett efter gödsling besädt med råg, korn eller blandsäd, samt ett, två eller tre med hafra, eller svagare blandsäd. I de flesta socknarne af länets medlersta och sydligare delar omvexlas med säd och gräs, allmännast efter det vechselbruk, som från trakten af Falun spridt sig sedan början af 1750 talet; men äfven med andra växtföljder

följder, hvarunder en mindre del af åkern ännu användes för den efterhand dock mer och mer tilltagande foderväxtodlingen. Der nämnde vaxelbruk är ordnad, sås vanligen höstråg efter träde och gödsling, hvarefter gräs skördas i två till fem år och sedermera hafra, eller blandsäd två till tre år, så att omloppet, efter jordmånens beskaffenhet, är fulländadt på åtta till tio år. I allmänhet är jorden med några undantag icke tjenlig för rent korn och det sås egentligen allmänt endast å kalkgruset i Rättviks, Ore, Orsa och Mora socknar samt på Sollerön. Blandsäd af korn och hafra brukas i några af de öfre Dalsocknarne såsom ett bättre vårsäde på gödslad eller starkare jord, der råg och rent korn föga nyttjas. Korn, hafra, vårråg och gråärter sås blandade i några socknar, såsom andra och tredje sädet, efter gödslingen, eller gräsvallens upplöjning. Omförmälde gråärter sås äfven oblandade, förnämligast i de socknar der korn mera allmänt odlas. Hafra är länets hufvudsäde i det hela taget, men är för det mesta grofskalig och mindre vigtig. Odlingen af potates har med hvarje år i sednare tider tilltagit och betydligt bidragit att minska länets behof af spanmålstillförsel, men under de sista åren har äfven till denna landsort, ehuru mindre än i andra delar af Riket, sträckt sig den förstörande sjuklighet, som hotar att tillintetgöra denna för hela befolkningen och förnämligast den fattigare delen deraf så vigtiga rotfrukt. Äfven höst- och vår-hvete börjar att allmännare än tillföre odlas i länet, ehuru jordmån och klimat med några undantag synas därför mindre gynnsamma. I den mån klimatet medgifver och behofven för dem, hvilkas lefnadssätt det fordrar, dertill föranleder, odlas flera slag af trädgårdsväxter. På de ställen, der ädlare fruktträd i de sydligare trakterna blifvit anskaffade, hafva de äfven, åtminstone till någon tid, visat trefnad, men deras varaktighet torde i allmänhet få antagas kortare än i flera andra delar af Riket, och mången gång erfar man, att dessa träd under vintrarne och vårarne taga skada. Linodlingen torde i det närmaste svara emot allmogens och den öfriga arbetande folkklassens behof, och på tjenlig jordmån odlas äfven något hampa; men behofvet af humla torde icke fyllas af den, som inom länet växer, ehuru sådan från några socknar föres till salu äfven utom orten.

I mån som åkerbruket genom odlingar utvidgas och förbättras ökar sig spanmåls-afkastningen, utan att likväl, åtminstone hvad öfre länsdelarne beträffar, mera än tillföre närma sig till motsvarighet af spanmåls-behofvet, hvilket ökas genom befolkningens tillväxt, så att en tiondedel af den i vanliga år erforderliga spanmål sannolikt måste från andra orter fortfarande hitförska-

fas. Efter svagare skördar eller missväxt är behovet af spanmål från andra orter fortfarande så stort, att statens undsättning är oundviklig, om icke annorledes genom tillhandahållandet af allmänt nyttiga arbeten, för att genom inkomsten dervid lemna de behöfvande medel att åt sig anskaffa livets oundgängligaste förnödenheter, då det icke kan få åt den enskilda omtanken och vinningslusten anförtras, att bestämma huruvida den större och fattigare delen af befolkningen skall kunna få tillräckliga livsförnödenheter mot skälig betalning, eller icke.

Nya mekaniska inrättningar till besparing af arbetskraft vid åkerbruket hafva, med undantag af tröskverk, under dessa år icke blifvit allmännare antagne, och icke heller några förändrade bruknings-metoder, med undantag af foderväxtodlingen på åkern, hvar till allmogen allt mer synes egna håg och uppmärksamhet efter dertill fortfarande lemnad uppmuntran, på sätt här nedan vidare förmäles, genom nedsatta priser å det frö, som dertill erfordras. Agronomen Direktören A. Johnson har, såsom ofvan är omförmäldt, fortfarande under kortare tider besökt länet samt derunder lemnat allmänheten råd och upplysningar i afseende på jordbrukets utvidgning och förbättring i allmänhet. Behovet af en ständigt här tillgänglig Agronom har under tiden låtit sig alltmer förmärkas, och sedan det lyckats att för sådant ändamål få en elev anstald vid Ultuna landtbruks-institut, är det förhoppning derom, att, när hans studier hunnit fullbordas, få om några år se denna brist afhjelpat.

Boskapsskötseln åtnjuter ännu i allmänhet icke den uppmärksamhet, hvarför utan jordbrukaren ej kan bereda sig de viktiga fördelar, hvilka deraf för hans näring kunna vara att upphemta. Väl bidrager den ökade foderväxtodlingen till kreaturens bättre underhållande och boskapsafvelns förökande, men dessa fördelars bibehållande är fortfarande beroende på höfångsten från allmogens i skogarne spridda och vanligen aflägsna samt svagt bärande skogar; hvarför utan brist på tjenliga närbelägna och tillräckliga betesmarker är för en utvidgad och förbättrad boskapsskötsel ett hinder, hvars undanröjdande torde böra blifva föremål för den anställande Agronomens första omsorg och tillgöranden inom länet, för hvilket ändamål ofvannämnde aflägsna skogar borde, i mån, som genom den tilltagande foderväxtodlingen höet från desamma kan blifva oundgängligt, till betesmarker förvandlas.

Under sommartiden hafva fortfarande tillhandahållits beskällare från Strömsholm till hästafvelns förbättrande, i den mån sådant kan äga rum i en landsort, der brist å tjenliga betesmarker på de flesta ställen är ett hinder för folens uppfödande, och der äfven den förbättrade tillgången å foder genom

odling deraf i omvexling med säd behöfver användas åt de dragare, som i och för ortens näringar måste underhållas med så stark utfodring, som tillgångarne kunna medgifva.

Skogarne i länet äro ännu i de flesta socknarne tillräckliga att fylla alla deraf påräknade behof, ehuru de flerstädes obetänksamt förödas, äfven genom en ofta nog illa beräknad afsättning till några i andra orter belägna större sågverk. Så länge icke brist på skogs-förnödenheter och enskild äganderätt till skogsmarken tvinga och uppmuntra till ändamålsenlig sparsamhet med skogen, torde bland allmogen några anstalter i sådant afseende icke kunna vara att emotse. De för storskiftes-förrättningarna under sednare åren beviljade ökade anslag lemna nu tillfälle till desammas skyndsammare behandling, så att förr, än eljest varit att påräkna, skogarnes fördelning till enskild ägo och vård i länets alla socknar kan blifva verkställd.

Byggnads- och stängselsätt äro i allmänhet ännu oförändrade samt användandet af bräntorf okänt.

Länets andra hufvudnäring *Bergsrörelsen* har, under den tidrymd, som denna berättelse omfattar, ehuru den i allmänhet varit för idkarne mindre fördelaktig, dock lemnat ett större tillverkningsvärde än under de nästföregångna fem åren.

Uti Falu grufva har malmuppfordringen fortgått så väl i de äldre rasen, så vidt malmtillgångar deruti funnits eller varit åtkomlige, som ock af malm ur fast klyft, och har uppfordringen så betydligt ökats samt malmens fyndighet jemväl visat sig så fördelaktig, att icke allenast koppartillverkningen af storgrufvemalm under de nu ifrågavarande fem åren i medeltal öfverstigit tillverkningen det föregående qvinquennium med 880 skeppund årligen, och uppgått från 2,614 skeppund, som den år 1842 utgjorde, till 3,567 skeppund under år 1847, utan äfven behållningen af grufvan i så betydlig mån förhöjts, att densamma från 2 R:dr uppgått till 49 R:dr banko på fjerdepart emellan de nyssnämnde åren. Deremot har koppartillverkningen så väl af malm utur några i storgrufvans granskap bearbetade mindre grufvor som ock af slagg, sofrad i äldre varp, mycket förminskats, så att tillverkningsbeloppet af sistnämnde slags koppar under ofvannämnde år nedsjunkit från 434 skeppund till 125, hvartill orsaken är att finna dels uti minskad tillgång på sådan äldre slagg, som med fördel kunnat omsmältas, och dels i lägre afsättningspris å kopparen än tillföre, under det kolprisen bibehållit sig mera lika.

Under nu ifrågavarande period har koppartillverkningen af malm från Tomtebo grufva varit något utöfver en tredjedel högre än föregående qvin-qvennum, men vid Garpenberg deremot nedgått till mindre än hälften af hvad den då utgjorde.

Etthundranittiosju större och mindre jerngrufvor hafva blifvit bearbetade, och uppfordringen utur desamma har uppgått till 184,780 lass malm om två skeppunds vikt hvardera.

Några nya jernverk äro inom länet icke anlagde, men de äldres privilegier äro till någon, ehuru ringa del utvidgade. För den minskade inkomst, som, genom Stångjernets betydliga fallande i pris under några af de år denna berättelse omhandlar, tillverkningen deraf lemnat, synes ersättning hafva velat sökas i en större produktion, hvilken uppgått från 76,428 skeppund till 90,831 skeppund i medeltal för året och hvarvid jemväl uppmärksamheten mera än tillförene blifvit riktad derhän, att en så mycket som möjligt förbättrad vara måtte åstadkommas.

Hamnarskatten för år 1847 utgjorde 819 skeppund 11 lispund 11 sk .

Med förenämnde tillökning i stångjernssmidet står ock i omedelbart sammanhang det inträffade förhållande, att tackjernstillverkningen icke allenast ökats, utan och afsättningen deraf utom länet blifvit inskränkt. I följd af den från och med år 1845, med afseende å det under de föregående åren inträffade ogynsamma förhållande för tackjernstillverkningen, medgifne ned-sättning i tionden derför, har dock tionde beloppet, som år 1842 utgjorde 4,232 Sk 19 L 1 sk , år 1847 bestigit sig till endast 2,532 Sk 2 L 14 sk .

Antalet af de i länet befintliga kopparverk, jernbruk, masugnar och manufakturier uppgifves i tabellerne. Ehuru kolåtgången för bergsrörelsen fortfarande minskats genom ett mera allmänt begagnande af rostugnar, ändamålsenligare blåsmachiner och andra förbättringar, kunna dock, enär tillverkningen betydligt utvidgats, icke mindre än omkring 350,000 stigar anses hafva blifvit för besagde rörelse använde. Den folkmängd, som vid bergshandteringen haft sin egentliga sysselsättning, kan antagas utgöra något öfver 7,000 personer.

Tillverkningarne vid bergsrörelsen inom länet under åren 1843 till och med 1847 kunna anses hafva i medeltal årligen uppgått till följande värden:

132½ dukater à 5 R:dr 32 sk. 749: 6: 5.

4,185 Silfver Specie Riksdaler à 2 R:dr 32 sk. 11,160.

3,066 Sk 18 L 9½ sk koppar, garad samt till en del valsad eller smidd vid Avesta efter medium af priset i Stock-

holm under ifrågavarande fem år, då transport och öfriga omkostnader ersättas af det högre manufakturerings-värdet, à 129 R:dr	395,633:	6:	4.
311 Sk z 16 L z 14 z z frigrufve- och slaggsöfrings-			
koppar af lika skäl till 129 R:dr	40,226:	46:	8.
131 Sk z 9 L z 9 z Bly, à 29 R:dr	3,812:	33:	9.
632 Sk z 8 L z 14 z grön vitriol N:o 1, à 15 R:dr 32 sk.	9,908:	7:	1
44 Sk z 10 L z Salzburger vitriol, à 76 R:dr	3,382.		
924 Tunnor rödfärg, à 5 R:dr.	4,620.		
938 d:o d:o à 4: 24.	4,221.		
1,207 d:o d:o à 3: 16.	4,023:	16.	
394 d:o d:o à 2: 32.	1,050:	32.	
81 Sk z svafvel, à 23 R:dr	1,863.		
214 Sk z d:o vid Tomtebo, à 23 R:dr	4,922.		
90,831 Sk z stångjern och manufaktur- samt bergsmansjern, sammanslagne af samma orsak som kopparen, à 14 R:dr	1,271,634.		
75,826 Sk z tackjern, à 5 R:dr 36 sk.	435,999:	24.	
1,838 Sk z gjutgods, à 16 R:dr 32 sk.	30,633:	16.	
401 Sk z 11 L z koppar vid Tomtebo, à 129 R:dr	51,799:	45:	7.
60 Sk z 5 L z d:o vid Garpenberg, à 129 R:dr	7,772:	12.	
82 Sk z 15 L z d:o af andra grufve-försök, à			
129 R:dr	10,674:	36.	
Summa Banko R:dr	2,294,085:	41:	10.

De till Bergsrörelsen icke hänförlige fabriker, bruk och näringar äro i tabellerne upptagna, och deras tillverkningar uppskattades för år 1847, lika som i sista berättelsen anmäldes för år 1842, till 144,000 R:dr, ehuru tobaksfabriken under tiden blifvit nedlagd.

Binäringar utgöra, oberäknadt kolning, malmbrytning, hyggster af ved och virke, forsling af malm- och brukseffekter äfvensom af andra varor till och från orten samt annan betjening vid bergverken, de flera slags arbeten, hvilka förrättas utom orten af dem bland Dalallmogen, som under vissa tider af året för sådant ändamål utvandra, egentligen från de socknar, der bergsrörelse icke idkas; spanntörskning inom och utom länet, hvarigenom vanligen betydliga förråder af spanmål anskaffas och hemföras; tillverkning af laggkärl, båtar, såll, askar, väfskedar, skåp, kistor och annat snickarearbete inom vissa socknar af Österdalarne, hvarifrån utförsel deraf under vin-

tern äger rum till andra orter, der dessa varor vanligen afsättas i utbyte mot spanmål; förfärdigandet af hjul, körredskap och spinnrockar inom några socknar; brytning af slip- och qvarnstenar, samt kalkbränning i andra socknar, likaså tillverkning af ståltråds-arbeten, väggur och åtskilligt svartsmide, beredning af färskinn och tillverkning af skinnkläder, gröfre hårtäcken och mattor samt finare och gröfre linne-spånads och väfnads-arbeten till afsalu, äfvensom i mindre mån af tjära, pottaska och salpeter. Spånads- och väfnads-slöjden, äfvensom linodling, njuta fortfarande uppmuntran genom premier af dertill anvisade allmänna medel samt af årliga räntan å en af fruntimmers-föreningen i Upsala år 1838 dertill gifven fond. Tillverkningen af salpeter och tjära har äfven genom allmänna och enskildt samlade medel njutit understöd, utan att den ändock blifvit höjd till någon allmän folknäring. De öfriga binäringarne, som utan sådan uppmuntran tillkommit i följd af ortens läge och natur-tillgångar, bibehålla sig oförändrade i öfverensstämmelse med folkets vanor och behof.

Handel å landet idkas nu mera af bosatte köpmän till större eller mindre antal i de flesta från städerna aflägsset belägne socknar. Om det å ena sidan måste erkännas, att det för allmogen kan vara af fördel, att inom socknen kunna få köpa sina förnödenheter och afyttra sina afsättiliga varor, utan att förspilla tiden med färder till de aflägsnare städerna, oansedt landthandlarens skäligen vinst på förmånligare priser å en del varor, än i städerna, allt i mån, som han derifrån är aflägsset boende, måste minska denna fördel; så förekommer det å andra sidan ostridigt, att tillhandahållandet inom en del socknar af en onödig större tillgång på bränvin samt andra af gammalt för allmogen okända, eller åtminstone sällsynta och till större delen obehöfliga varor, skall hos mången obetänksam väcka onödiga och förstörande begär och behof, som menligt komma att inverka på dess sedlighet och bergningsförmåga. Sedan handeln vunnit den utvidgning å landet, som nu är tillåten, synes bibehållandet af tvänne, ännu årligen förekommande landtmarknader i länet vara lika öfverflödigt, som den, genom ofta oåtkomliga missbruk, för befolkningen härstädes skadliga gårdfari handeln af personer från Borås och Ulricehamn samt trakten deromkring, hvilka, utom det att de sprida obehöfliga varor inom orten, icke sällan äro i sina företag och förhållanden annorlunda än man hade skäl att önska samt, vid fråga om deras lagförande, merändels icke kunna träffas hvarken härstädes eller understundom i uppgifne hemorten.

Under ifrågavarande fem år hafva af de i sista berättelsen omförmälda väganläggningar följande blifvit fullbordade, nämligen: vägen från Nås genom

Säfsnäs till Gåsborns socken i Wermland med särskildt anslag af statsmedel för dertill erforderliga brobyggnader öfver Svartelfven i Wermland och Vesterdalselfven vid Näs kyrka, men den emellan nämnde landskap och Dalarne dermed äsyftade lättare gemenskap har likväl ännu icke fullkomligen vunnits, i anseende till beskaffenheten af vägen från länegränsen genom Wermland till Philipstad med derå varande svåra backar, i synnerhet vid den så kallade Mägrefshöjden, hvilka dock kunna undvikas genom vägens omläggning. Den stridighet, som uppstått om fördelaktigaste planen för en sådan omläggning, torde dock alltför länge beröfva denna landsort fördelarne af den lättade gemenskap, som vägomläggningen kommer att medföra, hvilkendera af de omtvistade sträckningarne än må blifva antagen, men hvilka sannolikt skola för Dalorten mäst beredas genom begagnandet af den sträckning, som leder vägen genast till Philipstad utan omväg till Gåsborns kyrka. Landsvägens omläggning delvis från Korsnäs vid Falun till Hedemora för undvikande af deremellan varande betydligare backar, med öfriga åtgärder till förbättring inom detta län af vägen till Vesterås, hvartill 7,500 R:dr banko vid 1840 års riksdag anvisades; samt omläggning af vägen vid de i Gagnefs socken varande tvänne flottbroar, af hvilka den ena dervid jemväl flyttades, sedan visst statsanslag blifvit för ändamålet anvisadt. I öfrigt hafva med beviljade statsbidrag företagits omläggning af landsvägen dels emellan Falun och Korsnäs af icke fullt en half mil, dels emellan Falun och Lumsheden i Svärdsjö socken å vägen till Gefle af uppbrutne nära $2\frac{1}{2}$ mil, hvarigenom denna väg något förkortas och befrias från derå förut varande svåra och många backar, dels emellan Sätters stad och Backa by i Gustafs socken till något mera än $\frac{1}{2}$ mil till undvikande af några svåra backar, samt för vägens förkortande och ledandet af trafiken till och från öfre Dalorten genom nämnde stad, dels emellan Åsmansbo och Getbo byar i Norrbärkes socken af vid pass en half mil, dels inom Jerna och Malungs socknar, allt till undvikande af svåra och för trafiken hinderliga backar, dels ock inom Venjans socken i förening med ombyggnad af bron öfver Wanån på omförmälde, från Mora socken i Österdalarne till Jerna socken i Westerdalarne ledande, landsväg, hvarigenom både för vägen och bron vunnits tjenligare läge. Af dessa nu mera fullbordade arbeten blefvo endast de uti Jerna, Malung och Venjan till 1847 års slut fulländade. Af vidare ifrågakämlde vägarbeten, hvilka utan betydligare statsbidrag icke kunna tillvägbringas, förtjena här att omnämnas icke allenast den omläggning af allmänna landsvägen inom Husby socken för undvikande af flera svåra backar, hvarom kontrakt emellan väg- och vattenbyggnads-sty-

relsen och socknemenigheten är afslutadt, samt omläggning af vägarne dels från Falun vester-ut genom Aspeboda och Thorsång till Stora Tuna socken, dels ock i Rättviks socken till Ore socken och Helsingland; utan äfven den väganläggning till Särna, hvartill plan är fastställd, och hvarigenom omförmälde allägsna fjellbygd, som ofta är hemsökt af missväxt, kunde sättas i närmare förbindelse med öfriga delar af länet samt angränsande trakter af Norrige, och befolkningen såmedelst få lättare tillfälle att förskaffa sig nödiga lefnadsmedel och upplysning om ett ändamålsenligare begagnande af de näringstillgångar, som ortens beskaffenhet kan erbjuda, samt den kommunikationsväg vester om sjön öfver Sofie Magdalene och Leksands socknars mark, hvarom den förstnämnde socknens jordägare väckt fråga och till större delen vill underhålla om den af Staten blir anlagd, enär samma väg, såsom genomlöpande för det mesta odlingsbara säbodemarken, ostridigt skulle leda till desamma tidigare och bättre odling samt bebyggande än eljest kan komma att äga rum. Då dessa bägge sistnämnda företag icke kunna utföras af de fattiga menigheterna uti omförmälde Dalsocknar, utan att den dertill erforderliga kostnad helt och hållet af Staten bestås, är bearbetandet af desamma icke vid närvarande förhållanden att påräkna aninorledes än såsom undsättningsanstalter, om och när Staten förelåtes lemna det af missväxt hemsökte behöfvande folket nödiga arbetsförtjenster vid dessa vägars anläggning.

§. 4.

Politisk Författning.

Sedan sista berättelsen aflemnades har i länets Kammarverk endast den förändring inträffat, att 2 $\frac{29}{100}$ rekognitions-skogshemman tillkommit, äfvensom 12 nya qvarnar.

De med olika bidrag af Staten socknevis företagne allmänna storskiften hafva under ifrågavarande fem år fortfarande fått sprida sina för orten välgörande verkningar, då de blifvit fortsatta såsom ett outhärligt, men äfven det mest verksamma medel till jordbrukets upphjelpande i de trakter af länet, hvarest en obegränsad hemmansklyfning och deraf uppkommen ägoblandning för jordägaren gjort en ändamålsenlig häfd af de många små och från hvarandra allägsat spridda jordlotterna lika omöjlig, som äganderätten till desamma oviss och obevislig. I förra berättelsen såsom behöfligt ansedde ökade anslag
till

till storskiftes förrättningarnes fortskyndande hafva blifvit af Kongl. Maj:t i nåder anvisade, men för det såsom önskvärdt då jemväl uppgifne amorteringslån till begagnande för obesutne lägenheters sammanlöpande, hafva några allmänna medel efter skedd framställning icke ansetts kunna af Rikets Ständer anvisas, äfvensom icke heller Kongl. Maj:t hitintills i nåder funnit godt bifalla de för samma ändamål och angående storskiftesförrättningarnes utförande i öfrigt föreslagna förändrade och mera fullständiga stadganden, än de i ämnet förut meddelte och hitintills gällande föreskrifter. De sålunda anmälda behofven uti dessa delar fortfara att gifva sig tillkänna samt blifva med hvarje år allt mer och mer märkbara. Af de i sista berättelsen omförmälde storskiftesförrättningar är uti de tvänne socknarne nedanom Dallaget skogsdelningen genom Kongl. Maj:ts nådiga utslag förklarad i den ena socknen icke vara föremål för storskifte, utan för laga skifte på jordägarnes enskilda bekostnad, och i den andra socknen, der storskiftet jemväl skall öfvergå skogen, böra ankomma på särskildt utförande vid laga domstol om huru mycket af den i socknen varande skog skall vid skiftet antagas till allmän delning eller till vissa bruk och lägenheter särskildt bibehållas. Skattläggningen af den uti en af socknarne i Österdalarne afvittrade öfverloppsmarken beror på Kongl. Maj:ts nådiga pröfning af de dertill med afseende å lokala förhållanden uppgjorda grunder; den då förberedda skogsdelningen i en annan socken af Österdalarne har blifvit verkställd, utan att någon öfverloppsmark derstädes uppkommit att afvittra, och det i den dertill gränsande större socknen företagna inägoskiftet innevarande år blifvit afslutadt. Derförutan har den redan 1846 företagne fäbode- och skogsdelningen, efter fullbordad afvittring i en af socknarne i Vesterdalarne, jemväl innevarande år blifvit bragt till ända, samt vid det i en af de öfre socknarne i nämnde del af länet år 1847 började skiftet inägorna blifvit byavis fördelta och jemväl i vissa byar skiftade emellan åboerne, samt äfven en betydlig del af den mycket vidsträckta skogen affattad.

Utaf de i tabellen upptagna hemman och lägenheter tillhöra Kongl. Maj:t och kronan 13 $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$ mantal jemte en mjölkvarn och ett fiske, samt $\frac{3}{4}$ hemman fromma stiftelser.

Antalet af de i förra tabellen upptagna oskattlagda bebyggda torp och lägenheter har i den nu afgifna blifvit nedsatt derigenom, att några sådane lägenheter, efter att af den jordägare, å hvilkens ägor de varit belägna, hafva blifvit å andra personer öfverlätne, till jordägaren återgått och i följd deraf sedermera inbegripits uti det för hela egendomen angifna uppskattningsvärde.

I länet finnas 14 posthemman samt 32 gästgifvaregårdar och 18 skjuts-ombyteställen.

Likasom vid förra berättelsen, är, med afseende å innehafvande hemmantal, förhållandet emellan sjelfägande jordbrukare och arrendatorer såsom femton till ett, och har den tillförene uppgifne beskaffenheten af vanligast förekommande arrenden äfvensom landtböndernes utkomst icke förändrats.

Statsbidrag. Ehuru utaf dessa Roterings är öfver länet ojemnt fördelad, har detta missförhållande städse blifvit i möjligaste mån afhjelpat derigenom, att hemmansränta och fastighets-bevillning, i förhållande dertill, blifvit åsatte. För jernverkens taxation till bevillning torde dock ett lägre minimum vid vinstberäkningen, än det nu gällande, böra stadgas, enär vid de mindre förmånliga bruken understundom inträffar, att dessa såmedelst blifvit skattade till ett fastighetsvärde, öfverstigande det pris, hvartill de kunnat försälas.

Värdet af de i tabellen upptagna onera är grundadt på vederbörandes med krono-räkenskaperna och tillgängliga handlingar jemförde uppgifter. Under titeln diverse onera inbegripas folkskoleafgift, kurhusmedel, riksdagsmans arfvode, brandstodsmedel, allmänna byggnaders underhåll, skottpennningar och premier för rofdjurs fällande utom skallgång m. m.

Så vidt möjligt varit, har uppskattningsvärdet och bevillningen af jord, egendom, bergverk och särskilda lägenheter blifvit, i enlighet med formulärets föreskrift, i tabellerne utfördt; hvaremot öfriga skatter måst i ett sammanhang upptagas, såsom i de flesta socknar inom länet utgående på rote. Den personela bevillningen har dock, för så vidt det låtit sig göra, blifvit specifikt upptagen, och äro 1847 års räkenskaper dervid följde.

Politi. Vid Falu högre lärdoms-skola har länets ungdom fortfarande ägt att njuta undervisning. Antalet af lärjungar har i medeltal under hvarje läse-år af ifrågavarande tid uppgått till 124. Lärarestaten har under samma tid åtnjutit i löne-anslag 266 tunnor 22½ kappar kronotionde spanmål å 6 R:dr tunnan, räntor af donerade medel och enskilda anslag, tillsammans 108 R:dr 16, samt ett fyllande anslag af statsmedel, som år 1847 utgick med 1,039 R:dr 41 sk. 5 rist banko, inberäknadt såväl 100 R:dr såsom ersättning för indragne djeknepennningar, som ock 240 R:dr berörde mynt som blifvit anvisade till aflöning för en andre lärare i apologistklassen, hvars anställande i anseende till lärjungarnes ökade antal funnits i nämnde klass oundvikligt. Med afseende å vidsträcktheten af detta län och detsammes folkmängd vore det önskligt, att, genom utvidgning af denna bildningsanstalt till ett fullständigt elementar-läroverk, länet i sådant afseende kunde beredas enahanda fördelar, som tillgränsande, mindre folkrika och vidsträckta län redan åtnjuta.

Inom socknarne meddelas undervisning i öfverensstämmelse med föreskrifterna i Kongl. stadgan om folkundervisningen af den 18 Juni 1842 samt de reglementen, som, lämpade efter förhållandena inom hvarje särskildt distrikt blifvit af stiftets konsistorium gillade och godkända, derest icke på ett och annat ställe uppkomne stridigheter eller andra hinder fortfarande fördröja en fullkomlig tillämpning af högstberörde nådiga stadga. De i vissa socknar förut anställde skol-lärare med aflöning dels i anslag af kronotionde, dels i bidrag af socknemännen samt skyldighet till någon bestämd presterlig tjänstgöring, bibehålla antingen sina förut innehafde befattningar oförändrade, eller hafva öfvertagit folkskolelärares kall enligt den åberopade stadgan. Ungdomens öfning i slöjder äger fortfarande endast rum på förut uppgifvet sätt genom anhöriges och grannars undervisning och biträde.

Den praktiska bergs-skolan i Falun åtnjuter fortfarande, dels af staten, dels af bruks-societeten, ett sammanräknadt belopp af 10,500 R:dr banko årligen till lärarnes aflöning, stipendier och understöd för elever samt inköp af böcker, materialier, modeller och redskap m. m. Tvänne lärokurser, hvardera om 2 år, fulländades under den tidrymd, som är föremål för denna berättelse, och den tredje kursen börjades med år 1847; under tiden hafva tillsammans 8 stipendiater och elever samt 37 extra elever vid denna läroanstalt njutit undervisning, deribland 3 finnar samt 2:ne af Kongl. Maj:t till läroverkets begagnande kommenderade Artilleri-officerare.

Öfver ordning och sedlighet hafva uppsyningsmännen i byarna och kyrkoråden fortfarande vakat; och, tillika med desse, enligt derom gällande föreskrifter, presterskapet och kronohetjeningen, hvad helsovården beträffar. För läkarevården å landet äro anställda tre provincial-läkare, boende en i Falun, en i Hedemora och en vid Nås kyrka i Vesterdalarne, samt en extra provincial-läkare i Österdalarne, som bor i Rättviks socken, hvarförutan en i Vestra bergslagen boende af enskilde lönad distrikts-läkare tillika ansvarar för provincial-läkare göromålen derstädes. I Falun är länets lazarett och kurhus och der bor äfven den af staten med 50 R:dr Banko aflönade djurläkaren. I vestra Bergslagen är särskild djurläkare anställd med lönebidrag af några få socknars invånare.

Fattigförsörjningen har blifvit bestridd på förut öfligt sätt, då fattigvårdens ordnande, i öfverensstämmelse med Kongl. Förordningen den 25 Maj 1847, intill nämnde års slut i allmänhet icke kunnat hionna att derutinnan verka någon väsendtlig förändring, helst flerehanda stridigheter i afseende på författningens tillämpning sig yppat och blifvit här afgjorde, men ankomma på ytterligare pröfning.

Då missväxter och menliga konjunktur-förhållanden, hvaraf länet icke sällan hemsökes, öka de behöfvandes antal och svårigheten att afhjelpa deras nöd, måste det äfven hädanefter inträffa, att flera bland länets fattigvårds-samhällen sakna förmåga att lemna sina fattiga det understöd, som deras belägenhet påkallar, äfvensom att ställa säkerhet för återgåldandet af den undsättning, hvarmed staten då anses böra biträda. I sådana fall torde allmänt gagneliga arbetsföretag inom orten böra af staten tillhandahållas och bekostas samt för länets nordliga socknar, hvilka oftast äro för sådana olyckor genom missväxt blottställda, ständigt finnas förberedda, så att fattigvårds-styrelsens omsorg och ansvar kunde få inskränkas till medlens användande och arbetets utförande i öfverensstämmelse med den därför upgjorde och fastställde plan.

Den nödhjelps-kassa, som för 22 af länets socknar, i Ofvan och Nedan Siljans, Sätters läns och Vesterdals fögderier, med undantag af en socken i sistnämnde fögderi men med tillägg deremot af en socken i Kopparbergs fögderi, bildades af behållningen utaf de gåfvor, som till följd af framlidne Erkebiskopen m. m. Doktor J. O. Wallins uppmaningar år 1838 insamlades till den då nödställda Dalallmogens understöd, utgjorde vid 1847 års slut en behållning af 29,897 R:dr 4 sk., oberäknadt de medel, som särskildt blifvit ställda under nödhjelps-kassa-direktionens förvaltning, hvaribland, vid nyssnämnde tid, behållningen af de år 1813 i Skåne samlade medel till understöd för nödlidande i Dalarne uppgick till 6,295 R:dr 11 sk, och af de medel, som till följd af enkefru M. L. Svenssons i Jönköping testamentariska förordnande äro bestämda till understöd för vissa fattige i Mora, Rättviks och Leksands socknar medelst en årlig utdelning af 1 tunna råg och $\frac{1}{4}$ tunna sill till hvarje sådan fattig, utgjorde 13,077 R:dr 37 sk. allt Banko. I öfrigt har direktionen användt de inflytande räntemedlen till utdelning af mjöl genom fattigvårds-styrelserna till sådana fattiga i socknarna, hvilka af sjukdom eller eljest sakna förmåga att sig sjelfva försörja och äro utan vård af anhöriga; till understöd för binäringar och uppmuntran åt nitiske barnalärare, samt skickliga, men fattiga skolbarn bland allmogen, äfvensom till nedsättning i priset å utsädes råg och foderväxtfrö åt allmogen; samt till inköp och utdelning till socknarnas boksamlingar af skriften Läsning för folket, genom begagnandet hvaraf några socknars invånare tillägga sig åtskilliga nyttiga kunskaper samt ett gagneligt och bildande tidsfördrif på lediga stunder.

I enlighet med den sammanfattning af allmän lag och gällande författningar, hvilken i utfärdad kungörelse är meddelad, handhafves ordningen vid gästgifverierna i länet. Vid de flesta af dem bestrides numera skjutsnings-skyldigheten af entreprenörer, med få undantag, till belåtenhet för så väl

de resande, som för allmogen, oansedt de icke obetydliga penninge-bidrag, hvarmed den beredt sig befrielsen från skjutshållningen in natura. I de orter af länet, hvarest skjutsentreprenader ännu icke blifvit tillvägabragte, är visserligen bristen på närbelägna tjenliga betesmarker ett hinder, som icke utan svårighet kan undanrödjas; men måhända hafva de fördelar, som ifrågavarande förändring medför, icke öfverallt blifvit insedde och företrädesvis bland allmogen, hvars hufvudsakligaste biförtjenster ej äro beroende af ett obehindradt begagnande af dess dragare.

Skallgångar förekomma sällan, hvaremot fastställde premier i nästan alla socknar, ehuru till olika belopp, utgå för rofdjurs dödande utom skall.

Tillåtne krogar voro vid 1847 års slut i städerna 27 och på landet 3, hvar till komma 45 gästgifverier och skjutsombyteställen, som begagnat bränvins-minuteringsrätt, så att emot stadgade afgiften bränvin försålles i minut å tillsammans 75 ställen.

Vid 1847 års slut innehade sockne- och fjerdings-magasinerne i länet, utlåningarne inberäknade, en sammanlagd behållning i spannmål af 16,814 tunnor utaf åtskilliga sorter.

Sparbanken i Falun har, sedan början af år 1825, då den öppnades, till slutet af år 1847 utgifvit 3,350 motböcker till särskilda insättare, hvilkas antal vid sistnämnda års slut utgjorde 1,465 med ett innestående belopp af 92,179 R:dr 14 sk. Banko, hvarförutan bankens stiftare i hjälpfonden ägde 6,707 R:dr 46 sk. 3 r:st. Sedan år 1842 hafva sålunda 1,062 nya insättare tillkommit, de insatta medlen blifvit ökade med 44,572 R:dr 8 sk. och hjälpfonden vunnit en förkofran af 2,899 R:dr 40 sk. 9 r:st, hvilket tillfredsställande förhållande får tillskrifvas icke allenast den bland arbets-klassen på stället allt mera fattade insigt af inrättningens stora nytta, utan jemväl det förtroende för stiftelsen och den öfvertygelse om fördelen af dess tillitande, som ibland länets allmoge sig utbreddt.

I Husby socken är äfvenledes stiftad en sparbank, för hvars förvaltning Kongl. Maj:t den 11 Oktober 1843 i nåder fastställt reglemente. Vid 1847 års slut voro från sparbankens början 226 motböcker utgifne, och hade insättningarne med upplupna räntor uppgått till 5,183 R:dr 44 sk, hvarjemte hjälpfonden, uppkommen genom frivilliga bidrag och af stiftarne utfäste års-afgifter samt förökad genom bankens räntevinst, utgjorde 573 R:dr 29 sk. 8 r:st Banko.

Stora Kopparbergs läns och bergslags enskilde bank, som, efter meddelad oktroy på 10 år, öppnades i början af år 1836, har med i nåder beviljad förlängning af oktroyen fortsatt sin rörelse enligt samma reglemente till 1847

års slut, då föreskrifven ombildning af banken ägde rum. Under nyssnämnde år utgjorde diskont-rörelsen beviljade lån, med utestående fordringar från förra året, 990,756, hvaraf dock vid årets slut endast 519,959 R:dr voro obetalde. Kassa-kreditiver hade under samma år blifvit medgifne åt 117 personer, som derå uttagit 1,777,500 R:dr, men hvaraf vid årets slut endast voro oguldne 68,100. På upp- och afskrifnings samt- deposit-räkning hade under året varit insatte 540,600, hvaraf dock vid årets slut blott 118,800 R:dr inestodo. Bankens enligt reglementet bildade reserv- och besparingsfonder utgjorde vid utgången af berörde år 73,506 R:dr 25 sk. 10 r:st allt Banko.

Till den arbets-inrättning inom Norrbärkes socken, hvarom aflidne handlanden J. Hagstedt medelst testamente förordnat, och hvartill han anvisat betydliga medel, på sätt i förra berättelsen omnämndes, har af besparade räntemedel en erforderlig och prydlig byggnad blifvit uppförd, men i anseende till yppade stridigheter om beskaffenheten af den verksamhet, som af testator varit för inrättningen afsedd, har någon vidare verkställighet af hans förordnande ännu icke kunnat tillvägbringas.

Det i enlighet med Kongl. Maj:ts nådiga reglemente af den 11 Februari 1846 i länet bildade brandstods-bolag till försäkring af åbyggnad och lösegendom å landet trädde i verksamhet den 14 Mars 1847 med ett ansvarighets-belopp af 3,285,830 R:dr riksgälds. Och tillvinner sig denna anstalt allmänhetens fortfarande förtroende, såsom den ökade delaktigheten ådagalägger, då ansvarighets-beloppet nu öfverstiger 20,000,000 R:dr berörde sedlar.

§. 5.

Städer.

Tabellen för städerna utvisar beloppet af den bevillning, som utgår af den borgerliga rörelsen inom hvarje af länets tre städer Falun, Hedemora och Säter.

Borgerskapet i dessa städer har grundat sitt bestånd, dels på handtverkerier, lämpade efter kringliggande orters behof, dels på handel med spanmål, samt i öfrigt med salt och fiskvaror, specier och kramgods, i förhållande till förbrukningen deraf inom orten. I Falun har handelsrörelsens liflighet varit mycket beroende af koppartillverkningens af- eller tilltagande, äfvensom af den öfre Dalortens större eller mindre spanmålsbehof. Ej mindre derstädes än i de öfrige städernas handelsrörelse ingår högst obetydligt af de produkter, som allmogen har att afyttra, då sådane af den sjelf utföras till försäljning, mestadels utom länet. Så är förhållandet äfven med bergverks-

produkterna, med undantag likväl för en stor del af tackjerns-tillverkningen inom vestra bergslagen, hvarest der bosatte handlande, hvilka äro borgare dels uti Säter, dels äfven i Köping, deraf göra uppköp för godsets vidare afyttrande utom orten. Då under ifrågavarande fem år antalet af handlande i städerna ökats med 10 och af handtvarkare med 29 bör det kunna antagas, att städernas handel och öfriga näringar under tiden vunnit en icke obetydlig förkofran, men det vill synas sannolikt, som ett motsatt förhållande måste inträda, sedan till följd af Kongl. Majts Handels- och Handtverks-Ordning af den 22 December 1846 omkretsen för borgerskapets verksamhet alltmåra sammantränges af å landet sig bosättande handlande och handtvarkare, hvilkas rörelse mindre än städernas betungas af kommunalungälder. En tilltagande kredithandel torde vara en följd af köpmännens ökade antal och deraf hänflytande täflan om afsättning utaf deras varulager; men erfarenheten har mera än en gång visat skadligheten af ett sådant handels-system både för säljare och köpare, och enahanda verkan torde ock nu vara att emotse, om handeln sålunda kommer att vidare bedrifvas.

Städernas jord och brukningssättet af densamma äro oförändrade, och enär dessa städer förut icke kunnat anses gynnade af några för landsorten menliga företrädesrättigheter, så kan efter utfärdandet af ofvanåberopade Handels- och Handtverks-Ordning sådant ännu mindre vara förhållandet.

Undervisning lemnas ungdomen i Hedemora och Säter uti dervarande lägre lärdoms-skola, samt i Falun, oberäknadt uti högre lärdoms-skolan, i en lankaster-skola, i medeltal för hvarje termin besökt af 170 barn, samt dessutom i en söndags-skola.

Läkarevården besörjes i Falun, utom af distriktets provincial-läkare, af en grufve-läkare och en lazarets-läkare, som nu tillika är stads-läkare i Hedemora, af provincial-läkaren, hvilken äfven är der stads-läkare, och i Säter af der boende regements-läkaren.

Den i Falu stad år 1847 af Stora Kopparbergs bergslag och stadens invånare stiftade fattigvårdsinrättning fortfar ännu i enahanda verksamhet och omfattning som tillföre, ehuru fråga blifvit väckt och är under öfverläggning om särskiljande af fattigvården för bergslagets och stadens behöfvande. Vid 1847 års början utgjorde inrättningens behållna tillgångar i kapital och kassa 8,669 R:dr 38 sk. 6 rst, och årsafgifterna jemte öfriga inkomster uppgingo till 5,088 R:dr 25 sk. 1 rst eller tillsammans 13,758 R:dr 15 sk. 7 rst. Under året utdelades till 125 allmosehjon 48,063 portioner mat, som tillika med lemnade skor och andra beklädnadspersedlar, sjuk- och begravningshjelp samt ved m. m., äfvensom utgifter för lankaster- och söndags-skolorna uppgått

till ett kostnadsbelopp af 3,575 R:dr 27 sk. 1 r:st. Derförutan hafva i uppfostringshjelp för 38 barn, som saknat nödig föräldravård och blifvit underhållna hos fosterföräldrar på landet, för året utgått 963 R:dr 6 sk. 8 r:st, och har inrättningen sålunda vid årets slut ägt en behållning af 9,219 R:dr 29 sk. 10 r:st banko. Utom dessa hafva 22 barn af fattiga föräldrar i Falu stad under nämnde år åtnjutit uppfostran och vård hos fosterföräldrar på landet, hvarför kostnaden för år 1847 med 614 R:dr 13 sk. 4 r:st banko utgått af den utaf framlidne brukspatronen P. Forsslind för sådant ändamål gjorda testamentariska disposition.

Den förut omnämnda stiftelsen i Hedemora stad för fattiga barns vård och uppfostran, hvilken inrättning, på föranstaltande af stadens då varande borgmästare, Lagmannen och Riddaren N. Callerholm, grundlades år 1826 till minne af Hans Kongl. Höghet Kronprinsens Hertingens af Skåne födelse, har en fond af 2,100 R:dr banko tillkommen dels genom samlade gåfvobidrag och räntor, dels ock genom särskildt testamenterade 400 R:dr. För årliga räntan af berörde kapital äro för det närvarande 4 fattiga barn utsatta till vård och uppfostran hos välkända personer å landet.

Genom särskildt testamente af en Eukefru Öhman, som i Stockholm aflidit, har staden en annan fond af 4,000 R:dr banko, hvaraf räntan användes dels till fattiga barns uppfostran, dels ock till underhåll för gamla i behof stadde personer. I öfrigt hafva hvarken i Hedemora eller Säter några särskilda fattigförsörjnings-anstalter varit stiftade förr än fattigvården ordnades i enlighet med Kongl. Förordningen den 25 Maj 1847.

På sätt i sista berättelsen uppgafs utgå fortfarande till Falu stad strömsafrad och skutefraktsmedel 695 R:dr 47 sk. 9 r:st och till Sätters stad strömsafrad 3 R:dr 32 sk. banko, allt efter medelberäkning för ifrågavarande fem år; men angående vägpenningarne till Hedemora stad har under sednare tiden stridighet uppstått emellan staden och bruksägarne, hvilken blifvit sålunda bilagd, att staden mot en viss ersättning i ett för allt afstått från sina anspråk på flera års oguldna vägmedel och afgiftens bibehållande för framtiden, hvarjemte metallvägen derstädes blifvit indragen. Falun i Lands-Kansliet den 27 November 1849.

P. D. LORICHS.

P. de Laval. B. V. Holmberg.

Markegångspris på följande Räntepersedlar för nedanskrifna år.

	En Tunna Råg.	En Tunna Korn.	En Tunna Blandad, 3 Korn, 1 Hafra.	En Tunna Hafra.	En Skeppund Rånle- koppar.	En Skeppund Hammar- skattsjern.	En Fä Hylle- eller Afradsjern.	En Skeppund Slängjern.	En Skeppund Flönjern.	En Skeppund Hammar- skattsjern i Wester- bergslagen.	En Jordebols-Dagsverke.	En Vindhäst-Dagsverke.	En Låss Ro.	En Stafum Ved i Oran- och Nedan-Stijlans Fög- derier.	En Stafum Ved i Wester- dalarne.	En Stig Kol i Näsgråds Fögderi.	En Stig Kol i Wester- bergslagen.	En Stig Kol i Kopparbergs, Sälthens och Nedan-Stijlans Fögderier samt Husby Soc- ken af Näsgråds Fögderi.	En Låss Malin i Wester- dalarne.	En Tunna Rofvör.	En Låspund sållad Lax.
År 1843	10 20 —	7 16 —	6 9 4	3 44 —	122 22 —	14 8 —	6 36 —	14 8 —	14 8 —	14 8 —	— 25 —	1 8 —	— 34 —	2 16 —	1 46 —	2 13 —	2 18 —	2 13 —	1 40 —	1 8 —	3 38 —
» 1844	8 — —	5 32 —	4 37 4	3 — —	117 16 —	13 — —	6 — —	13 — —	13 — —	13 — —	— 25 —	1 8 —	— 34 —	2 5 —	1 46 —	2 — —	2 5 —	2 — —	1 37 —	1 8 —	3 22 —
» 1845	12 32 —	9 16 —	8 — —	5 16 —	117 — —	14 — —	7 — —	14 — —	14 — —	14 — —	— 25 —	1 8 —	— 34 —	2 4 —	1 46 —	2 1 —	2 7 —	2 3 —	1 39 —	1 8 —	3 36 —
» 1846	11 18 —	9 32 —	8 12 —	5 20 —	118 — —	14 — —	7 — —	14 — —	14 — —	14 — —	— 25 —	1 8 —	— 34 —	2 2 —	1 46 —	2 2 —	2 10 —	2 4 —	1 39 —	1 8 —	3 16 —
» 1847	10 24 —	9 12 —	7 43 8	5 11 —	120 — —	14 16 —	6 42 —	14 16 —	14 16 —	14 16 —	— 25 —	1 8 —	— 34 —	2 2 —	1 46 —	2 4 —	2 12 —	2 4 —	1 40 —	1 14 —	3 24 —
Summa	52 46 —	41 12 —	35 6 4	22 43 —	594 38 —	69 24 —	33 30 —	69 24 —	69 24 —	69 24 —	2 29 —	5 40 —	3 26 —	10 29 —	9 38 —	10 20 —	11 4 —	10 24 —	9 3 —	5 46 —	17 40 —
Medelpris	10 38 44	8 12 —	7 1 3½	4 27 9¾	118 46 —	13 43 2¾	6 34 9¾	13 43 2¾	13 43 2¾	13 43 2¾	— 25 —	1 8 —	— 34 —	2 5 9¾	1 46 —	2 4 —	2 10 4¼	2 4 9¾	1 39 —	1 9 2¾	3 27 2¾

Fahlun i Lands-Kontoret den 27 November 1849.

B. V. Holmberg

TABELL för Städerna inom Stora Kopparbergs Län.

	Hus och Tomter.	Verk och Inrättningar.	Jord.						Utsäde af						Medelafkastning, sedan utsädet är afdraget.						Underhållna Kreatur.						Uppskattadt värde.				S t a t s B i d r a g.																																																	
			Aker.	Äng.	Skog och Betesmarker.	Summa Tunmland.	Hemmanstal.	Hvete.	Råg.	Korn.	Härf.	Bländsid.	Ärter.	Potatis.	Hvete.	Råg.	Korn.	Härf.	Bländsid.	Ärter.	Potatis.	Hästar.	Orar.	Kor.	Ungboskap.	Får.	Svin.	Gedder.	Hus och Tomter.	Jord.	Bruk, Qvarnar, Fabrikier, Manufakturier m. fl.	Summa.	Bevilling.												Ständiga Räntor.						Kostnad för Rotering.	Kostnad för Städernas styrelse.	Klericiets underhåll.				Fattig-försörjning.	Skjuts.	Väghållning.	Diverse Onera.	Summa Stats-Bidrag.																			
																																	Efter 1845 års Förordning.												Krono-Tionde.	Boskaps- och Åker-skatt.	Mantals-Penningar.	Tionde och Räntor af Bruk, Verk och Inrättningar.	Summa.	Pastorers.			Kommini-strars.	Kyrkobetejnings.	Summa.																									
																																	Efter 1:sta Art.	Efter 2 §.	Jord, Hus, Tomter, Verk och Inrättningar.	Borgerlig näring.	Efter 33—36 §§.	Personer, ej hörande till viss näring.	Efter 3:dje Art.	Brännvins-brännings-afgift.	Summa.																																							
Fahlun.	247	1	192	193½	561	946½	4	2	33	10	72	40	¼	130	15	198	60	360	200	1	650	103	8	325	20	30	100	30	524,369	82,430	75,194	524,369	82,430	75,194	1,046 45 11	164 41	150 18 8	1,420 24	952 30	113 1 2	46 24 10	77 18 8	84	60	1,258 12 6	4,140 3 11	1,710 47 7	3,163 30 3	2,129 12 5	1,312 38 1	739 19 2	3 37 2	726 22	10,241 2 8	665	37,963 4 7	38,628 4 7	322 3 10	3,625	2,387 34	1,551	860	4,798 34	4,816 13 3	1,066 32	500	5,405	20,514 1 1	891 15	150 18 8	38,610 10	952 30	467 34 9	465 10	77 18 8	84	60	1,258 12 6	5,871 35 11	69,402 42 4
Hedemora.	138	242	1,276	800	2,318	8	10	60	10	130	30	5	100	60	360	50	390	120	20	500	60	18	250	30	50	80	176,483 16	60,891	176,483 16	60,891	358 11 6	121 35 7	534 40	234 40	255 16	1,776 44 3	116 33 5	5 16	180 12	302 13 5	114 27 5	1,600	500	133 16	100	733 16	600	233 16	200	300	4,139 22 11	499 5	1,221 41 2	5,860 21 1																										
Säter.	83	310	180	950	1,440	4	2	20	5	150	10	50	24	240	35	600	50	350	40	14	136	15	71	66	81,668	16,600	81,668	16,600	163 16 1	33 9 7	34 21 4	6	2	2	1 9 7	264 8	70	175	930 33 5	35	87 12	83 12	207 24	70 24	120	385	66 32	66 32	518 16	266 32	206	80	150	1,874 40 1	243 10 1	119 33 4	6	2	2	1 9 7	600 36 4	2,849 33 5																		